Carme Jiménez Huertas: «No venim del llatí»

Autor: Òscar Ramírez Dolcet
Data de publicació: 18-04-2021

Carme Jiménez Huertas: «No venim del llatí: les llengües romàniques s'assemblen massa i sovint l'única llengua diferent és precisament el llatí». Entrevista que Na Carme Jiménez Huertas ha concedit a N'Òscar Ramírez Dolcet el 4 d'abril d'enguany per a la revista cultural i social independent 'Altafulles'.

Som allò que sembrem, som allò que mengem i, per suposat, som també en funció d'allò que parlem. Per tant, hem de conèixer a fons les arrels del nostre llenguatge que és l'element vehicular amb el qual ens nodrim i nodrim als altres, creixem i ens desenvolupem.

El problema arriba quan se'ns planteja trencar amb certs tòpics i mites vinculats a la lingüística. La proposta la fa la filòloga Carme Jiménez Huertas en el seu llibre "No venimos del latín", que posa sobre la taula afirmacions tan rellevants com que el llatí va ser una llengua escrita però no parlada, que no tota l'església va mantenir el llatí com a llengua escrita, que els soldats de les legions romanes d'Hispania no el parlaven o, per citar una altra afirmació que no deixa indiferent, que els verbs del llatí i de les llengües romàniques tenen diferències molt importants a nivell fonètic, morfològic o sintàctic.

Aquesta obra, que hem llegit a fons i amb molta calma, ha provocat reaccions molt diverses i també polèmica entre els qui no estan d'acord amb les teories de l'autora. Però el cert és que totes elles estan perfectament fonamentades i es nota que són fruit d'una anàlisi a fons. Per tant, davant les postures clàssiques hi ha ara les aportacions de Carmen Jiménez Huertas, especialista en Lingüística i tecnologia de la llengua, amb qui conversem a continuació.

Carmen, quin és el punt de partida del teu estudi que posteriorment acaba sent aquest llibre? Quan comences a dubtar que, com afirmes de manera general, no venim realment del llatí?

Jo vaig estudiar filologia catalana i per tant em vaig formar aprenent i repetint la versió acadèmica. No se m'havia passat mai pel cap que les coses no fossin tal com les havia estudiat. Tot va canviar quan vaig començar a donar classes i els alumnes em feren preguntes. De sobte em vaig començar a adonar que moltes peces no encaixaven. La versió oficial no tenia sentit… Per posar un exemple, quan havia d'explicar les oracions d'infinitiu llatines havia de recórrer a l'anglès: són idèntiques! En canvi les llengües romàniques, cap d'elles, no té aquesta estructura, l'hem de traduir amb un subjuntiu!

El segon motiu d'alarma va ser per la suposada pèrdua dels casos gramaticals: ens expliquen que es van anar perdent progressivament mentre la llengua degenerava cap al llatí vulgar… Com és possible que la gent deixés de declinar fins a l'extrem de no comprendre's? Això és impossible, les llengües no funcionen així! Qualsevol llengua del món té tots els elements necessaris per expressar tots els matisos del llenguatge humà, totes les llengües del món! Aprenem a parlar als braços de la nostra mare, i és a partir de la llengua materna que construïm les connexions neuronals que ens permeten desenvolupar-nos psicològicament. Per tant, la llengua no pot degenerar fins l'extrem de perdre les marques gramaticals.

La gramàtica és inherent al llenguatge; no són normes creades pels lingüistes: nosaltres ?com passa amb altres ciències com la física?, només podem descriure processos naturals. Per tant, els casos no es podien «perdre pel camí». Per altra banda, és evident que l'alemany manté un sistema de casos. Una altra vegada per explicar el llatí havia de recórrer a una llengua no romànica: el llatí s'assembla molt més a les llengües germàniques que a les seves suposades filles romàniques! Si viatgem a Itàlia, podem conversar amb la gent del país i ens entenem. El mateix passa amb el gallec i l'occità. En canvi el llatí no s'entén. I la pregunta va sorgir sola: no ens estaríem equivocant de mare?

El llatí no té articles ni condicionals i utilitza el verb per cloure una frase però, en canvi, les llengües conegudes com a llatines coincideixen molt a nivell estructural, perquè la part central de la frase és un verb i la forma verbal condicional. Explica'ns millor com arribes a aquesta conclusió i quina rellevància -que és molta- dona a la teva teoria?

Aquest és un punt clau. El llatí pot posar el verb al final perquè utilitza un sistema de casos que marca les concordances i funcions gramaticals. Les llengües romàniques ?totes!?, són llengües de nucli verbal. Sense verb, no tenim oració. El verb és l'element central. Primer situem el subjecte amb els seus complements; segueix el verb amb els seus complements introduïts per preposicions. El llatí utilitza molt poques preposicions, perquè el sistema de casos les fa innecessàries, així que només les trobem per indicar direcció. Aleshores, quan cau l'imperi romà, sense cap element de cohesió ni política, ni administrativa, ni social…, com pot ser que la llengua parlada a punts tant distants con Galícia i Romania, regions separades 4.000 km que no han estat en contacte, arribin a solucions idèntiques? I aquestes solucions són les mateixes en català, occità, italià…

No em refereixo només al lèxic, ja que les paraules poden assimilar-se d'una llengua a una altra. No passa el mateix amb les estructures morfosintàctiques, perquè, com hem dit, aquestes conformen la base dels processos cognitius. Les llengües romàniques s'assemblen massa, no pot ser casual, tenen un origen comú. I sovint l'única llengua diferent és, precisament, el llatí. Va ser aleshores quan vaig descobrir que hi havia autors que defensaven el mateix: a França, Yves Cortez (2007); a Portugal, Francisco de S. Luis (1837) i Soromenho (1867); a Espanya, entre molts altres, Ribero-Meneses, Baltasar de Echave, Larramendi, Astarloa, Hervás; a Romania, Mihai Vinereanu i altres autors de l'escola Geto-Dacii…

L'autora assegura que el llatí no era la llengua d'entesa de les tropes de les legions romanes.

Al llibre afirmes, per exemple, que els romans de les legions no parlaven llatí i fas una àmplia explicació de les llengües que utilitzaven. Aquesta és una descoberta que trenca amb un cert mite o imatge que sempre s'ha imposat, oi?

El llatí era la llengua de l'administració, però les tropes estaven formades per soldats procedents de totes les regions de l'imperi que parlaven diferents llengües. Els mateixos ibers formaven part de les tropes i per tant no poden ser un element de romanització. Ho podem comparar amb l'anglès d'avui: és la llengua del comerç internacional, de la política, de la ciència. Però és una segona llengua i cadascú l'escriu com pot i sap.

Això no significa que parli, a casa seva i amb els seus, en anglès macarrònic! I molt menys que deixi de conjugar els verbs en la seva pròpia llengua per influència de l'anglès. Aquest ha estat, doncs, l'error dels investigadors que han estudiat els textos escrits en llatí medieval. Trobar llatí mal escrit vol dir mal coneixement del llatí per part de la persona que l'escriu i no pas que aquesta persona, a casa seva i al seu poble, parlés així, amb llatí deformat.

Les llengües romàniques es nodreixen de paraules amb arrels llatines però en canvi, a nivell estructural el llatí es desvincula molt de les llengües que en naixerien. Com s'argumenta això?

És evident que les llengües romàniques s'assemblen, perquè són germanes. El llatí seria una cosina germana, vinguda de la zona del Danubi, i no la mare. El tema que hem de tenir present és que durant segles, per crear neologismes hem utilitzat el llatí i el grec. Per això sembla que tot el lèxic vingui del llatí. Avui això ja no passa, perquè la llengua té mecanismes propis per crear nova terminologia (la composició i la derivació) i evitem importar barbarismes. Per exemple, quan sorgeix una nova eina o funció, se solen importar els termes de l'anglès mouse, pen drive, meeting… Amb tot, la nostra llengua té termes propis: ratolí, llapis electrònic, reunió…

A la segona edició del llibre, que és la que hem llegit, amplies la investigació feta inicialment i treus un element a debat molt interessant que és la importància de llengua romanesa. Quina significació té? Explica'ns-ho.

El romanès va ser la peça que em va permetre completar el trencaclosques. A la universitat se'ns explica molt poca cosa del romanès. Imagina't la meva sorpresa en descobrir l'enorme qualitat de similituds entre el català i el romanès: els finals de mot acabats en consonant, els pronoms personals clítics, les elisions… També vaig descobrir que l'argument d'utilitzar el romanès com a prova de la supervivència dels casos i el gènere neutre del llatí vulgar, és fals. Les suposades marques de cas del romanès són, de fet, l'article situat a la dreta del nom. La flexió és de l'article i no del substantiu.

Així que l'aparent declinació de casos és, en realitat, la preposició i l'article enganxats al nom. Si el llatí no tenia article i molt poques preposicions, com pot ser que diguin que és una herència llatina? Impossible! Pel que fa al gènere neutre, són substantius que en singular es comporten com a masculins i en plural com a femenins, així que tampoc sembla ser una declinació diferent…

Portada del llibre "No venimos del latín".

També evidencies que els catalans no entenem el basc (euskera) o que els gallecs no entenen el català. Aquest fet és constatable però té un raonament gens complicat oi?

No té una explicació lingüística, sinó política. Si es parla a poc a poc, les llengües romàniques són mútuament comprensibles. Si hi ha bona voluntat, en tres mesos es poden entendre, sobretot si la persona ja és bilingüe. Però per motius polítics sovint s'aplica el «divide y vencerás» i es trenquen els gradients naturals. En català també s'ha fet. S'ha donat preferència a solucions que la separen del castellà, per exemple els imperfets i el verb haver escrits amb «v», o la conjunció copulativa, que es va optar per la «i» quan en textos medievals l'utilitza gairebé sempre la «y».

El cas de l'euskera és encara més escandalós, perquè moltes paraules actuals estan compostes per formants descriptius que en euskera tenen ple significat. Un exemple. Ens diuen que la paraula mà ve del llatí MANU. Si sabéssim que en euskera es diu ESKU, entendríem quin és el veritable origen etimològic de paraules con: escriure, esculpir, escala, escalar, escombra, escut… totes descriuen activitats que es fan amb la mà, el significat ha sobreviscut fosilitzat a dins de les construccions lèxiques…

Un factor a tenir en compte, ja que parlem del llenguatge, és que la gent utilitza una part minsa del vocabulari que té la seva llengua perquè som en un moment en que es llegeix poc, es pregunta poc i no hi ha interès en masses coses. Com afecta això a la forma de comunicació actual i com ha afectat a l'evolució de les llengües?

Si com hem vist, el llenguatge és la base dels processos cognitius, quan es redueix el vocabulari es perd plasticitat neuronal. És cert que es llegeix poc, però no és l'única causa. Els nostres avis potser no van anar a escola i eren analfabets i, amb tot, s'expressaven amb molta més riquesa que els adults actuals, per molt que tinguin estudis universitaris.

Vivim en el món de la immediatesa on l'esforç i la cultura es valoren poc. La roba Prêt-à-porter, el menjar fast food, els productes prefabricats, són senyals d'una societat malalta que menysté la tradició, els oficis, la saviesa dels avis, que moren abandonats per la família i tancats en residències. Hi ha moltes coses que no hauríem de deixar perdre. La llengua n'és una més.

Algunes de les paraules que utilitzem avui en dia podrien tenir els seus orígens al paleolític. Quines?

Les noves recerques del grup The Paleolithic Continuity Paradigm (PCP), format per més de 30 especialistes de

diferents països que uneixen la lingüística, l'arqueologia, la genètica, l'antropologia i les ciències cognitives, han demostrat l'antiguitat, estabilitat i continuïtat de les llengües, que caldria mapejar en una cronologia molt més àmplia. Reivindiquen una continuïtat des de la prehistòria que afectaria tant els grups humans com les seves respectives llengües. La continuïtat s'accepta per a les llengües australianes, americanes, africanes, el xinès i les llengües uràliques. Actualment, el PCP està treballant per establir un nou marc teòric per a les llengües indoeuropees.

Actualment hi ha una escissió metodològica entre la teoria (lingüística històrica) i el coneixement actual sobre el comportament i evolució de les llengües. Segons el PCP, els romanços serien les llengües autòctones vinculades a la cultura de la ceràmica cardial de la conca mediterrània que va des de la Península Ibèrica fins els Balcans i inclouria llengües com el daci, l'ibèric, l'euskera, el dàlmata i les llengües italoides, per a les quals el llatí seria un superstrat fàcil de comprendre, i no a la inversa. Què en queda? Molt més del que imaginem: tota l'estructura composicional i semàntica dels mots. I concretament, les classes gramaticals tancades, és a dir, les que no admeten membres de nova creació com són els determinants, els pronoms, els números, els adverbis i les preposicions.

Personalment, crec que només és qüestió de temps que aquesta nova hipòtesi acabi relativitzant la teoria de la romanització.

És obvi que hi ha bastantes paraules quasi idèntiques en llengües que suposem ben diverses. Això posa de manifest que hi ha una llengua mare -de forma lògica-, però de quina manera ens ha influït a nivell social i en l'evolució humana aquest fet?

El llenguatge no només ens permet comunicar-nos. El llenguatge és un mecanisme mental. El pensament simbòlic és el generador bàsic de l'estructura sintàctica. L'objectiu no és parlar una llengua, sinó pensar una llengua. Pensem amb la nostra llengua materna i veiem el món des del ser pensant que som; vivim i interactuem en un món construït a partir de la llengua.

Hi haurà una tercera edició del llibre o un nou llibre amb nous estudis teus en un futur? En quina línia treballes ara?

Sempre m'estic actualitzant. El llenguatge és la meva passió! Darrerament he publicat un llibre nou, Estamos hechos de lenguaje, que va molt més lluny en aquesta direcció i que recull el meu treball dels darrers deu anys. És una aproximació multidisciplinar al llenguatge. No ens podem desenvolupar socialment, psicològicament, emocionalment, intel·lectualment, espiritualment, sense el llenguatge.

Òscar Ramírez Dolcet

https://www.altafulles.cat/carme-jimenez-huertas-no-venim-del-llati-les-llengues-romaniques-sassemblen-massa-i-sovint-lunica-llengua-diferent-es-precisament-el-llati/